

Antoon van Aken

UNTERNEHMEN SEELÖWE

Het Duitse plan voor de invasie van Engeland in 1940

Copyright ©Antoon van Aken 2025 Alle rechten voorbehouden

ISBN 9789465123837

Afbeelding omslag: Duitse troepen bereiden zich in Frankrijk voor op Unternehmen Seelöwe.

INHOUDSOPGAVE

Proloog	p. 9
Deel 1 25 juni – 21 juli 1940	p. 13
Deel 2 21 juli – 24 augustus 1940	p. 127
Deel 3 24 augustus – 8 september 1940	p. 245
Kaarten	p. 303
Noten	p. 311
Geraadpleegde literatuur	p. 317
Duitse commandostructuur	p. 320
Britse commandostructuur	p. 321
Bibliografie	p. 323

“Waarom maken jullie niet meteen een eind aan de oorlog? Jullie kunnen nooit winnen. Het enige wat er gebeurt als de oorlog verder gaat, is dat de Europese beschaving wordt vernietigd.” Generaal Franco op 22 juni 1940 tegen de Britse ambassadeur Sir Samuel Hoare.

PROLOOG

Op 28 juni 1919 eindigde de Grote Oorlog, die meer dan vier jaar had geduurd, met de ondertekening van het verdrag van Versailles. In de jaren daarna werden nog afzonderlijke verdragen met Hongarije, Turkije, Bulgarije en Oostenrijk afgesloten. In 1922 waren de laatste verdragen getekend en kon de Grote Oorlog definitief als beëindigd worden beschouwd.

Het verzet tegen het verdrag van Versailles laaide in Duitsland tot 1924 nog regelmatig ongemeen fel op. Daarna werd ook Duitsland meegevoerd op de golf van internationale hoogconjunctuur die tot 1929 duurde. In oktober van dat jaar stortte de Amerikaanse beurs in en al snel werden ook andere landen meegesleurd in de economische malaise. Het spook van de werkloosheid strekte zijn magere vingers over de wereld uit. Europa leed zwaar onder de gevolgen.

Ook Duitsland ontkwam niet aan de neergang. De bejaarde president Paul von Hindenburg en de achtereenvolgende kabinetten hadden geen antwoord op de diepe economische crisis waarin het land werd gestort. Daardoor kregen ultrarechtse en ultralinkse groeperingen de wind vol in de zeilen. Vooral de uitstekend georganiseerde nationaalsocialisten onder Adolf Hitler sponnen garen bij de ellende. Ze veroverden zo'n groot aantal zetels in de *Reichstag* dat von Hindenburg uiteindelijk in januari 1933 Hitler opdroeg een kabinet te formeren. Toen die daarin slaagde en vervolgens de republiek van Weimar binnen enkele maanden verving door een dictatuur, had de dementerende von Hindenburg daar geen antwoord meer op. Direct na diens overlijden in augustus 1934 nam Hitler als *Führer*, waarin de functies van president en premier werden verenigd, de teugels van het Duitse Rijk in handen. Ook werd hij opperbevelhebber van het leger. Alle militairen in het rijk dienden een eed van trouw aan hem af te leggen

Hitler had zijn politieke ideeën in een nogal warrig betoog met de titel *Mein Kampf* vastgelegd en eenmaal aan de macht begon hij het daarin verwoorde politieke programma met grote voortvarendheid uit te voeren. Globaal kwam dat programma erop neer dat Duitsland de ketenen van Versailles moest afwerpen door Duitse minderheden in de omringende staten weer onder Duits bestuur te brengen en het land economisch op eigen benen te laten staan. Het moest Duitsland bevrijden van mogelijke geallieerde blokkades die het rijk in de Grote Oorlog op de rand van de hongerdood hadden gebracht. Het streven naar economische onafhankelijkheid kon volgens Hitler

worden gerealiseerd door de teruggave van de koloniën die Duitsland in 1919 waren afgenomen, of door het veroveren van grote gebieden in het oosten.

Een belangrijk punt op Hitlers agenda was een virulent antisemitisme, dat vooral gemotiveerd werd door de wijdverbreide, maar onbewezen gedachte dat Duitsland de Grote Oorlog verloren zou hebben door een joods-bolsjewistisch complot. Om herhaling te voorkomen moest Duitsland zich volgens Hitler ontdoen van de joden. Over de vraag hoe dat moest gebeuren was hij in *Mein Kampf* al duidelijk: door ze het land uit te zetten en wanneer dat niet mogelijk was door totale vernietiging.

Direct na de machtsovername door Hitler en zijn nationaalsocialisten, werd gestart met het afschudden van de ketenen van het verdrag van Versailles. Duitsland verliet in 1933 de Volkenbond, weigerde nog mee te werken aan herstelbetalingen en bezette in 1936 het gedemilitariseerde Rijnland. De geallieerden protesteerden hevig tegen de schending van deze bepalingen in het verdrag, maar daar bleef het bij. Tot daden, dat wil zeggen een militaire operatie, kwam het niet.

De joden in Duitsland zagen zich al snel geconfronteerd met een antisemitisch programma dat hen langzaam maar zeker uit het openbare leven moest verwijderen. Ze werden uit belangrijke functies gezet en in 1935 werd een rassenwet aangenomen die het mogelijk maakte om hun rol in de samenleving nog verder te marginaliseren.

Het economisch herstel dat gepaard ging met de machtsovername van de nationaalsocialisten, kortweg nazi's, was echter indrukwekkend. De werkloosheid verdween als sneeuw voor de zon en de gewone Duitser, die zwaar had geleden onder de recessie, kreeg het in ijltempo steeds beter. Oppositie tegen de dictatuur was er daardoor nauwelijks. Dat dit herstel onder andere gerealiseerd werd door een snelle uitbreiding van het leger en het opzetten van een bewapeningsindustrie, kreeg vrijwel geen kritiek.

Vanaf september 1937 begon Hitler op een oorlog aan te sturen. Om zijn veroveringsplannen te kunnen realiseren was steun van Italië echter onontbeerlijk. De Duitse dictator slaagde daar glorieus in toen hij Mussolini in diezelfde maand groots in Berlijn onthaalde. De Italiaanse dictator was zo onder de indruk dat hij op 6 november 1937 in Rome een anti-cominternpact met Duitsland sloot. Daarmee gaf hij aan Hitler het felbegeerde signaal dat die zijn gang kon gaan. Italië zou hem geen strobreed meer in de weg leggen.

Nadat in maart 1938 eerst Oostenrijk bij het Duitse rijk was ingelijfd, richtte Hitler zijn pijlen op Tsjechoslowakije. Frankrijk en Groot-Brittannië hielden

aanvankelijk ferm stand door te verklaren dat elke aantasting van de soevereiniteit van Tsjechoslowakije oorlog betekende, maar gingen in het najaar van 1938 toch akkoord met het onder Duits bestuur stellen van gebieden waar veel Duitsers woonden. De Tsjechen waren woedend, maar hadden niet de militaire middelen om het alleen tegen de *Wehrmacht* op te nemen.

Het rücksichtslos aansturen op een oorlog, activeerde in Duitsland enkele haarden van verzet die zich concentreerden binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken en rond figuren als generaal Franz Halder en admiraal Wilhelm Canaris binnen de *Wehrmacht*. Er waren zelfs in september 1938 al plannen om Hitler te arresteren, maar toen op het laatste moment een oorlog werd afgewend, bleven die plannen onuitgevoerd.

In maart 1939 gaf Hitler opdracht om het overgebleven deel van Tsjechië in te lijven als protectoraat en Slowakije als vazalstaat te laten voortbestaan. Een maand later werd het Memelland, een strook land tussen Litouwen en Oost-Pruisen, nog bij Duitsland ingelijfd, maar daarmee overspeelde Hitler zijn hand. Toen hij in de zomer van 1939 Polen bedreigde met als voorwendsel dat de Duitse minderheden daar onheus werden behandeld, lieten Groot-Brittannië en Frankrijk weten dat de nieuwe eisen van de Duitse dictator onacceptabel waren. Voor hen was de maat vol.

Met een voor onmogelijk gehouden politieke manoeuvre slaagde Hitler er in augustus 1939 in met de Sovjet-Unie een niet-aanvalsverdrag te sluiten. In dit naar de ministers van buitenlandse zaken genoemde Molotow-Ribbentropact was nog een geheime bijlage opgenomen, waarin de verdeling van Oost-Europa door Hitler en Stalin min of meer was vastgelegd. Polen zou worden verdeeld en de Baltische staten zouden binnen de invloedssfeer van de Sovjet-Unie komen te liggen.

Op 1 september 1939 viel het Duitse leger Polen binnen. Twee dagen later, op zondag 3 september 1939, verklaarden Groot-Brittannië en Frankrijk Duitsland de oorlog. Hitler, die had verwacht dat de geallieerden zich ook ditmaal afzijdig zouden houden, begreep dat hij verkeerd had gegokt, maar besloot toch om het offensief in Polen voort te zetten.

Het Poolse leger bezweek razendsnel onder de slagen van de modern uitgeruste *Wehrmacht*. Begin oktober 1939 gaven de laatste Poolse troepen zich over. Het land werd daarna verdeeld tussen het Duitse rijk en de Sovjet-Unie. Het westelijk deel ging naar de Duitsers en werd voor een belangrijk deel geannexeerd, het oostelijk deel naar de Sovjets. Daartussen creëerde Hitler een *Generalgouvernement* dat in de toekomst een slavenstaat moest worden van

het Groot-Duitse Rijk, waarin de Polen, door *SS-Einsatzkommandos* ontdaan van de elite, werden gereduceerd tot werkslaven voor hun Duitse bazen.

In de geallieerde hoofdkwartieren werd de ineenstorting van Polen met ontsteltenis gadeslagen. Met name het Franse opperbevel was ervan uitgegaan dat de Polen het zeker zes maanden zouden volhouden, waarna de Duitsers met een grootschalig offensief in het westen op de knieën konden worden gedwongen. Dat plan was daardoor na enkele weken al onuitvoerbaar geworden. Hitler probeerde van de geallieerde verwarring te profiteren door, nadat Polen had gecapituleerd, met een hernieuwd vredesaanbod te komen, maar dat werd door Londen en Parijs afgewezen. Slechts door de onmiddellijke ontruiming van Polen konden de Duitsers de geallieerden nog aan de onderhandelingstafel krijgen. De Duitse dictator gaf daarna zijn generaals opdracht om een veldtocht tegen Frankrijk voor te bereiden. Een datum werd ook al genoemd: op zondag 12 november 1939 zou het offensief moeten beginnen.

Dit besluit wekte de ingedommelde oppositie binnen de Duitse militaire en ambtelijke top weer tot leven. Dit keer niet omdat die het offensief, waarbij ook het neutrale België en Nederland zouden worden overrompeld, om ethische redenen afkeurde, maar veel meer omdat men vreesde dat de *Wehrmacht* niet opgewassen was tegen de gecombineerde kracht van Fransen en Britten. Bovendien bleek de oppositie verdeeld: sommigen wilden Hitler vermoorden, anderen arresteren en nog weer een groep koos voor obstructie. Uiteindelijk kwam men daardoor niet verder dan enkele krachteloze protesten, die door Hitler moeiteloos terzijde werden geschoven.

Slechts op het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken en binnen de *Abwehr*, de militaire inlichtingendienst, bleef een kleine groep actief. Kolonel Hans Oster bijvoorbeeld hield de Nederlandse en Belgische militaire attachés op de hoogte van de steeds wisselende aanvalsdata: nadat op 12 november 1939 de weersomstandigheden te slecht waren, werd het offensief door Hitler keer op keer uitgesteld.

In januari 1940 moest een Duits vliegtuig een noodlanding maken in België. Aan boord van het toestel het complete aanvalsplan van de *Wehrmacht*. Terwijl de geallieerden worstelden met de vraag of deze documenten wel echt waren, of als een afleidingsmanoeuvre moesten worden gezien, besloot Hitler het hele plan te herzien. Uiteindelijk kwam een gedurfd maar zeer riskant concept van generaal Erich von Manstein bovendrijven als het meest kansrijke alternatief. De hoofdaanval, die aanvankelijk rond Luik zou plaatsvinden, werd verplaatst naar het zuidelijk deel van de Ardennen. Wilde het plan echter

slagen, dan diende er niets mis te gaan. De geringste verstoring kon de hele operatie laten uitlopen op een catastrofe.

Het slechte weer, de koude sloeg tijdens de winter van 1939 op 1940 genadeloos toe, dwong Hitler echter steeds opnieuw tot uitstel. Intussen begon hij zich ook ongerust te maken over de achilleshiel van de Duitse economie: de ijzerertsaanvoer vanuit Zweden. Omdat de Botnische Golf in de strenge winter volledig dichtgevroren was, vond het transport plaats vanuit de Noorse havenstad Narvik. Hoewel Noorwegen, net als België, Nederland en Zweden, neutraal was, vreesde Hitler dat de Britten en de Fransen een poging zouden doen om deze route af te snijden. Wanneer dat lukte werd de Duitse economie beroofd van een van haar belangrijkste grondstoffen en zou een voortzetting van de oorlog problematisch zo niet onmogelijk worden. De geallieerden hadden dit zwakke punt tijdens de lange wintermaanden ook ontdekt en besloten na rijp beraad om de haven van Narvik met mijnen af te sluiten.

Op 7 april 1940 voer de Duitse vloot uit om bij de belangrijkste Noorse havensteden als Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim en Narvik troepen aan land te zetten. Twee dagen later vielen onderdelen van het Duitse leger Denemarken binnen. Het land capituleerde binnen een dag zonder vrijwel een schot te lossen.

Heel anders verliep de strijd in Noorwegen. Tegelijkertijd met de Duitse vloot stoomde een Brits eskader op naar Narvik om daar mijnen te leggen. Voor de Noorse kust kwam het tot een grootschalig treffen tussen de Duitse en Britse oorlogsvloot; aan beide zijden waren de verliezen aanzienlijk. De Britten slaagden er echter nergens in de Duitse invasie een halt toe te roepen. De Noorse regering verwierp intussen een Duits ultimatum om te capituleren, vluchtte uit Oslo en streek uiteindelijk in het noordelijk gelegen Tromsø neer. Het Noorse leger bood hier en daar fel verzet, maar bleek zonder geallieerde hulp niet opgewassen tegen de *Wehrmacht*. Die hulp kwam: Britten en Fransen zetten bij Namsos, Ådalsnes en Narvik troepen aan land, maar deze operaties waren zo slecht voorbereid en werden zo chaotisch uitgevoerd, dat Namsos en Ådalsnes na iets meer dan twee weken alweer moesten worden ontruimd.

Alleen bij Narvik slaagden Fransen en Britten erin de Duitsers in het nauw te brengen. De slotaanval op het stadje stond voor zondag 12 mei 1940 gepland. Maar drie dagen eerder, in de avond van 9 mei 1940, vertrok uit Berlijn een trein met Hitler en de complete legerleiding aan boord en zette koers naar het westen. De lang verwachte aanval langs het westelijk front, door de Duitsers aangeduid met *Fall Gelb*, zou een dag later van start gaan.

Op 10 mei 1940 overschreden Duitse troepen de grenzen met Nederland, België en Luxemburg. Na vier dagen staken ze al de Maas over bij Sedan en Houx. Luxemburg legde als eerste de wapens neer. Op 14 mei 1940 capituleerde ook het Nederlandse leger. Regering en koningin weken uit naar Engeland. Veertien dagen later volgde België. De Belgische regering vluchtte naar Frankrijk, maar koning Leopold III besloot in België te blijven.

Tegen die tijd vochten de geallieerden een verloren strijd. Het plan van de Duitse generaal von Manstein verraste hen volledig. Grote delen van het Franse en Britse leger raakten ingesloten rond Duinkerken. De dreigende nederlaag dwong de geallieerden om ook alle troepen uit Noorwegen te evacueren. Korte tijd later legde ook het Noorse leger de wapens neer. Koning en regering vluchtten naar Engeland.

De Britten slaagden er nog wel in om hun *Expeditionary Force* voor het grootste deel uit Duinkerken te evacueren, maar de verliezen aan materieel waren enorm. Op 3 juni 1940 viel de havenstad in Duitse handen. De *Wehrmacht* maakte zich daarna op om de Fransen de genadeklap toe te dienen. Het aanvalsplan, met de codenaam *Fall Rot*, ging op 5 juni 1940 van start.

Het Franse leger, gedemoraliseerd en gedecimeerd zonder Britse steun, stortte snel ineen. Op 14 juni 1940 bezetten de Duitsers Parijs. De Franse regering vluchtte tegen de apocalyptische achtergrond van reusachtige vluchtelingenstromen en een genadeloos oprukkende *Wehrmacht* naar Bordeaux. Daar bleken zich binnen de regering Reynaud twee kampen te hebben gevormd: een, onder aanvoering van de bejaarde maarschalk Poetin en de opperbevelhebber, generaal Weygand, waren voor het aansturen op een wapenstilstand en vredesbesprekingen. Het andere kamp, geleid door premier Reynaud en president Lebrun, wilde de strijd vanuit Noord-Afrika voortzetten. Het eerste kamp slaagde erin de macht naar zich terug te trekken, zette Reynaud af, waarna Pétain als nieuwe premier een wapenstilstand met de Duitsers sloot en vredesbesprekingen begon.

Nauwelijks zichtbaar ontstond in Londen nog een derde partij: de Vrije Fransen onder leiding van de gevluchte generaal Charles de Gaulle. Via de radio riep hij zijn landgenoten op zich te distantiëren van Pétain en zich bij hem aan te sluiten, maar met weinig resultaat. Aan zijn oproep werd nauwelijks gehoor gegeven.

DEEL 1

25 juni – 21 juli 1940

1.

Voor de Britten betekende de Franse nederlaag veel meer dan het verlies van een bondgenoot. Het betekende een dramatische verschuiving van het machtsevenwicht in Europa, waarbij het initiatief nu volledig bij de Duitsers leek te liggen. Nog erger was dat de Britse regering geen enkel plan klaar had voor een voortzetting van de oorlog zonder de Fransen. Het vernietigde in ieder geval het veelbelovende concept van de geallieerden om, gebruikmakend van hun militaire superioriteit, de Duitsers in een uitputtingsoorlog te doen belanden; een oorlog die de Duitsers door gebrek aan grondstoffen nooit lang konden volhouden. Dat concept lag nu in duigen. En behalve generaal Ismay was er ook niemand in Groot-Brittannië die voor die fatale 10^e mei 1940 rekening had gehouden met een Franse nederlaag.

‘De enige rots in de branding,’ schreef Lord Halifax terneergeslagen in zijn dagboek, ‘was het Franse leger en de Duitsers walsten erover heen zoals ze dat bij de Polen hebben gedaan.’

Voor de meeste Britten betekende de Franse nederlaag een bittere teleurstelling omdat daarmee de hoop op een spoedig einde van de oorlog de bodem werd ingeslagen. Maar wat het verdere verloop van de strijd voor hen in petto had, beseften maar weinigen. Het prachtige weer dat al vanaf mei vrijwel onafgebroken de achtergrond van alle rampzalige berichten van het front had gevormd, gaf veel Britten een ongemakkelijk gevoel.

‘Wat een zomer om aan een oorlog te verspillen,’ schreef John Martin, de secretaris van Churchill in zijn dagboek. ‘Het landschap ligt er zo prachtig en vredig bij.’

De grootste bedreiging voor de Britten was waarschijnlijk wel het feit dat hun leger na het debacle in Duinkerken geen schim meer was van wat het twee maanden eerder was geweest. Eén blik op de met achtergelaten materieel bezaaide stranden van Duinkerken was genoeg om te beseffen hoe diep de Britten in de problemen zaten. Het leger moest letterlijk van de grond af aan opnieuw worden opgebouwd. De generaals die in België en Noord-Frankrijk de *British Expeditionary Force* hadden geleid, zoals Brooke, Alexander en Montgomery, stonden voor de enorme uitdaging om met de grootst mogelijke spoed een nieuwe strijdmacht uit de grond te stampen. En dat moest nog snel ook om het Duitse leger, dat nu aan de overkant van Het Kanaal stond, te beletten vaste voet op de zuidkust van Engeland te krijgen. Tijd was de cruciale factor. Als de Duitsers binnen enkele weken met een invasie konden beginnen, leken de Britten kansloos. Als de Duitsers binnen enkele weken met een invasie

konden beginnen, leken de Britten kansloos. De troepen die de kust moesten verdedigen De troepen die de kust moesten verdedigen bestonden weliswaar uit geharde veteranen uit Duinkerken, maar het ontbreken van zwaar materieel, dat bijna allemaal in Franrijk en België achtergelaten was, leek ze voor een onmogelijke opgave te plaatsen. Nerveuze waarnemers speurden van de vroege ochtend tot de late avond de zee af om te zien of de Duitse invasie-macht al in aantocht was.

Om een nieuw leger te vormen werden in juni bijna driehonderdduizend man onder de wapenen geroepen, de eerste lichter van wat een miljoenenleger moest worden. Het commando over alle Britse troepen in het zuiden werd in handen gelegd van generaal Ironside. In afwachting van de nieuw te vormen eenheden moest de Britse generaal het behalve met de veteranen uit Duinkerken en de vaak veel te oude leden van de *Home Guard*, doen met een bijeengeschraapt allegaartje van allang afgeschreven materieel.

“Verouderde kanonnen worden uit de musea gehaald en naar de stranden gesleept,” berichtte de Amerikaanse CBS-correspondent Edward R. Murrow. En de minister van oorlog, Anthony Eden, rapporteerde aan Churchill dat hij zich geen illusies moest maken over de gevechtskracht van het Britse leger. Eden omschreef het in zijn rapport als een *broomstick army* en dat was nauwelijks een overdrijving. Het gebrek aan wapens was zo groot dat sommige Schotse eenheden gedwongen waren om daadwerkelijk met bezemstelen te oefenen. In het beste geval moesten de onder de wapenen geroepen manschappen het doen met geweren uit de Grote Oorlog.

De Britse premier bracht in de laatste week van juni 1940 de meeste tijd door met Anthony Eden. Eden, een in 1914-1918 gedecoreerde oorlogsheld, begreep beter dan wie ook hoe zwak het Britse leger was en voor welke onmogelijke opdracht ze stond. Luchtverkenningrapporten wezen bovendien uit dat de Duitsers bezig waren om in de Franse havens langs Het Kanaal een steeds grotere vloot vaartuigen bijeen te brengen.

‘Dit is een tijd waarin het net zo goed is te leven als te sterven,’ schreef Churchill tijdens deze dagen.

Het besef dat Groot-Brittannië op het punt stond slag te moeten leveren op eigen grond, begon steeds dieper door te dringen in de geesten van de Engelse bevolking. Zelfs de koning bereidde zich daarop voor. Lord Halifax kreeg te horen dat de Britse monarch van plan was om schietlessen te nemen in de tuinen rond Buckingham Palace en dat hij zich niet langer ongewapend wilde laten verplaatsen.

De *Home Guard* greep door het gebrek aan wapens naar andere middelen. Inspiratiebron waren de Finnen, die nog geen half jaar eerder met succes de enorme overmacht van het Rode Leger hadden weerstaan. De leden van deze volksmilitie leerden bijvoorbeeld van de Finnen hoe om te gaan met wurgkoorden en ze vulden bijna een half miljoen lege flessen met benzine om daarmee een Duitse invasiemacht te kunnen bestoken.

Er bestond geen enkele twijfel over, ook bij Churchill niet, dat een Duitse poging om op de Britse zuidkust te landen voor enorm veel slachtoffers zou zorgen. Want de *Home Guard* mocht dan slecht bewapend en ook niet al te best getraind zijn, het moreel was hoog en iedereen leek bereid om zich tot het uiterste tegen een Duitse invasie te verzetten. Maar de Britse regering begreep heel goed dat een vastberaden Duitse aanval alleen kon worden afgeslagen met reguliere troepen; de *Home Guard* was simpelweg te zwak om het langdurig tegen Duitse elite-eenheden als parachutisten en stormtroepen te kunnen opnemen.

Churchill gaf Ironside opdracht om naar Duits model ook elite-eenheden te vormen. Uit de beste manschappen moesten *Leopard*-eenheden worden gevormd, die zich, uitgerust met pantserwagens en motorfietsen, razendsnel van de ene bedreigde sector naar de andere konden verplaatsen. Een aantal van deze eenheden werd, zij het op veel kleinere schaal dan de Britse premier voor ogen stond, binnen enkele dagen geformeerd en naar de zuidkust gestuurd.

De Britse premier bracht de laatste week van juni 1940 ook zelf een bezoek aan de Britse verdedigingslijnes langs de kust. Wat hij daar aantroef stelde hem nauwelijks gerust. In Kent, vlak bij Dover, werd hij door een *Brigadier* rondgeleid langs een eenheid die slechts over drie stukken anti-tankgeschut beschikte en daarmee een frontlijn van meer dan zeven kilometer moest zien te verdedigen.

‘Hij verklaarde,’ schreef Churchill, ‘dat hij maar munitie voor zes salvo’s had en hij vroeg met een lichte terughoudendheid of het gerechtvaardigd was om een salvo als oefening af te vuren, zodat zijn manschappen in ieder geval wisten hoe hun wapens werkten. Ik antwoordde hem dat hij alle munitie moest bewaren tot de vijand binnen schootsafstand gekomen was.’ Ook hier werd het gebrek aan wapens en munitie gecompenseerd door een hoog moreel.

“Als de Duitsers aan land komen,” zei de *Brigadier*, “dan zullen we ze direct aanvallen. We zullen ze bij de keel grijpen en die net zo lang dichtknijpen tot er geen leven meer in zit.”

In Brighton ontmoette Churchill generaal Bernhard Montgomery die met zijn divisie uit Duinkerken was ontsnapt en een deel van de zuidkust moest bewaken. Churchill had een hekel aan oudere generaals, die hij fantasieloze prutsers vond en die hij verantwoordelijk achtte voor de zinloze slachtpartijen aan het westelijk front tijdens de Grote Oorlog, maar Montgomery met zijn onconventionele optreden en eigengereide ideeën stal meteen bij de eerste ontmoeting het hart van de premier, ondanks het feit dat de generaal er weinig indrukwekkend uitzag. Hij was klein van stuk, droeg een uniform als een hobbezak en zijn oren leken veel te groot voor zijn hoofd. Maar de indringende grijsblauwe ogen, die dwars door iemand heen leken te kunnen kijken, maakten direct duidelijk dat hier een man stond met autoriteit en een extreem groot zelfvertrouwen. Bernard Shaw, die de generaal al wat langer kende omschreef hem als een compacte bonk staalraad. (1)

‘Ik heb nooit kunnen ontdekken wat Churchill die eerste dag van mij vond,’ schreef Montgomery in zijn memoires, ‘maar ik weet wel dat hij op mij een geweldige indruk maakte. In korte tijd liet ik hem zoveel mogelijk zien. Ik nam hem mee naar het *Lancing College* en liet hem een tegenaanval zien op het kleine vliegveldje aan de kust, waarvan we veronderstelden dat het door de Duitsers was veroverd. Hij was verrukt, vooral door de acties van het peloton *Brengun Carriers*, dat deel uitmaakte van het bataljon.’

Bij de pier van Brighton, met uitzicht op de door de avondzon beschenen wateren van Het Kanaal, dineerden Montgomery en Churchill in het *Royal Albion Hotel*. De premier vroeg aan de generaal wat hij wilde drinken. Montgomery antwoordde dat hij tevreden was met een glas water. Dat verbaasde Churchill. Montgomery zei dat hij niet dronk, niet rookte en daarom honderd procent fit was. Waarop Churchill, met zijn bekende scherpe gevoel voor humor, reageerde met de opmerking dat hij rookte en dronk en voor tweehonderd procent fit was.

Tijdens het eten kwamen serieuzere zaken ter sprake. Montgomery vertelde dat zijn grootste probleem de immobiliteit van zijn divisie was. Dat probleem wrong des te meer omdat het de enige volledig uitgeruste en ervaren divisie aan de hele zuidkust was die een vijandelijke aanval leek te kunnen weerstaan. Ironside had hem echter opdracht gegeven zich in te graven, maar daarvoor vond Montgomery zijn troepen veel te goed. Ingraven en in

een statische positie standhouden kon beter aan minder ervaren troepen worden overgelaten, volgens de generaal.

Toen Churchill opmerkte dat er een enorm gebrek aan legervoertuigen was, bleek voor het eerst wat Montgomery zo speciaal maakte. De generaal zag een probleem niet als een beperking, maar als iets dat zo snel mogelijk opgelost diende te worden. Er waren duizenden bussen in Engeland, zei hij, dus zijn divisie moest bussen krijgen. Dan kon het als beweeglijke reserve worden ingezet, een rol die veel beter bij haar paste. Churchill vond het geweldig.

‘Ik weet niet wat hij op het ministerie van Oorlog heeft gezegd,’ schreef Montgomery in zijn memoires, ‘maar mijn bussen kreeg ik.’ (2)

2.

Na zijn bezoek aan Parijs keerde Hitler terug naar het hoofdkwartier in het Belgische Brûly-de-Pesche. Nu de veldtocht in Frankrijk erop zat, maakte de Duitse dictator plannen voor een nieuw hoofdkwartier, ditmaal in het Zwarte Woud. De volgende dag werden hem tekeningen en foto’s voorgelegd van de plek, die de naam *Tannenberg* kreeg.

Hitler was vol vertrouwen dat het snel vrede zou zijn in het westen, ook met de Britten. Een dag eerder had hij via Berlijn een rapport onder ogen gekregen waaruit bleek dat in Britse regeringskringen er een steeds sterkere stroming ontstond die een einde aan de oorlog wenste te maken. In Londen, zo bleek verder uit het rapport, had Rab Butler, de onderminister van buitenlandse zaken, in St. James Park een ontmoeting gehad met Björn Prytz, de Zweedse gezant in Londen. Butler had een hekel aan Churchill, niet in de laatste plaats omdat die de oorlog wilde voorzetten. In november 1939 had Butler via Prytz aan de Italiaanse ambassadeur laten weten: “Churchill spreekt alleen maar voor zichzelf.”

Butler nam Prytz dit keer mee naar zijn kantoor en maakte direct duidelijk wat zijn bedoelingen waren.

“Elke kans,” zei hij tegen de Zweedse gezant, “moet worden aangegrepen om een compromisvrede te sluiten, als die op redelijke voorwaarden mogelijk is. We mogen niet toestaan dat een paar onverzoenlijken vrede in de weg staan.”

Butler vertelde Prytz dat hij met Lord Halifax had gesproken en dat die hem een duidelijke boodschap voor Berlijn had meegegeven.

“Gezond verstand en niet bravoure zullen de politiek van de Britse regering bepalen,” had Halifax gezegd.

Prytz stuurde een spoedtelegram naar Stockholm, waarin hij vroeg de opmerking van Halifax door te geven aan Berlijn. Hij voegde er nog aan toe dat hij uit gesprekken met andere vooraanstaande Engelsen had begrepen dat de dagen van Churchill geteld waren. Over een dag of tien zou Halifax hem opvolgen. Dit nieuws begon onmiddellijk de ronde te doen. Het kwam onder andere op het bureau van de Zweedse koning Gustaaf V terecht, van wie bekend was dat hij een groot voorstander was van een vrede tussen Duitsland en Groot-Brittannië. Ook de Italiaanse gezant in Zweden, Francesco Frasoni, werd op de hoogte gebracht. Daarna was het bericht binnen enkele uren in Berlijn, van waaruit het direct werd doorgestuurd naar de *Wolfsschlucht*.

Intussen had in Stockholm de Zweedse minister van buitenlandse zaken aan de Britse gezant, Victor Mallet, gevraagd of hij het bericht kon bevestigen. Dat kon Mallet niet. Sterker nog, Mallet zei dat het niet waar was. Churchills koers was duidelijk: de oorlog zou met alle mogelijke middelen worden voortgezet. Van welk vredesinitiatief dan ook was geen sprake. De Zweedse minister nam daarna contact op met Prytz en vroeg hem om uitleg. De Zweedse gezant in Londen verklaarde dat het bericht wel degelijk klopte, alleen vertegenwoordigde het de persoonlijke standpunten van Butler en Halifax en niet het officiële beleid van het kabinet. Halifax reageerde ook persoonlijk. Hij liet Mallet weten dat zijn opmerkingen zeker niet als een hint richting Berlijn moesten worden opgevat. Hitler bleef daarvan onkundig.

Wel kreeg de Duitse dictator kort daarna informatie binnen die leek te bevestigen dat er in Groot-Brittannië hooggeplaatste regeringsfunctionarissen bezig waren zich sterk te maken voor vrede met Duitsland. Die informatie was gebaseerd op een rapport van *Prinz Max von Hohenlohe*. De prins had in Zwitserland gehoord dat er in Londen een groep bestond die overweldigd was door pessimisme en daarom wanhopig naar een uitweg, lees een vrede met Duitsland, zocht. De bron was niet de eerste de beste. Max von Hohenlohe had het gehoord van Carl Burckhardt, de voormalige Hoge Commissaris van de Volkenbond in Danzig. (3)

Hitler raakte er na deze berichten steeds meer van overtuigd dat de Britten uiteindelijk op vrede zouden aansturen. Maar tijdens een bespreking met *Grossadmiral Raeder* in de *Wolfsschlucht* zag hij daar nog geen aanleiding in om van een invasie van de Britse eilanden af te zien. De *Kriegsmarine*

kreeg opdracht om haar inspanningen voor het vervaardigen en verzamelen van voldoende landingsvaartuigen gewoon voort te zetten. Het leger moest de beste divisies voor deze operatie selecteren en trainen voor een landing op de Engelse zuidkust.

Raeder zelf was een groot voorstander van een invasie, al beseftte hij heel goed welke risico's daaraan verbonden waren. De operatie had alleen kans van slagen als de *Luftwaffe* erin slaagde boven de landingszones de alleenheerschappij in de lucht te bevechten. Lukte dat niet dan was een landing onmogelijk. Hitler zag minder problemen. Hij zei dat de Britten sowieso een toontje lager zouden moeten zingen. (4)

Tijdens hetzelfde gesprek bleek dat de *Führer* in de overwinning in het westen ook een mogelijke oplossing zag voor het joodse vraagstuk. Pogingen om de twee miljoen Poolse joden in de Sovjet-Unie onder te brengen, waren al in de winter van 1940 gestrand. Stalin had weliswaar een gebied voor joodse nederzettingen aangewezen, Birobidzhan in Azië, en de Sovjet-Unie beschikte ook over voldoende grondgebied om dergelijke massadeportaties te kunnen opvangen, maar een Duits voorstel om daar Europese joden onder te brengen, stuitte op een weigering van de Sovjetdictator. Of liever gezegd Stalin toonde zich niet geïnteresseerd toen Adolf Eichmann in januari 1940 schriftelijk informeerde of de Sovjets daaraan wilden meewerken. *Reichsführer-SS* Heinrich Himmler begon toen al in een andere richting te denken.

“Ik denk dat er met een grote uittocht van joden naar Afrika, of een andere kolonie,” liet hij weten, “voor gezorgd kan worden dat het hele begrip joden volledig wordt uitgebannen.” (5)

Door de Franse nederlaag leek die mogelijkheid plotseling uitvoerbaar te worden, want de Franse koloniën in Afrika lagen min of meer voor het grijpen. Een van die koloniën was Madagaskar. Dr. Bernhard Lösener, referendaris bij het ministerie van Binnenlandse Zaken schreef: ‘De joden moeten daar productief werk doen. Productie en handel worden geleid door organisaties die onder Duits toezicht staan. Er zullen zuiver Duitse en zuiver joodse ondernemingen worden gesticht. Duits zullen de centrale handelsonderneming en de emissie- en transferbank worden. Joods worden de Arbeidsbank en de productie-organisaties.’

Maar Lösener schreef ook dat dit plan pas na de oorlog kon worden uitgevoerd, omdat de *Royal Navy* dergelijke kolonisatieplannen zou dwarsbomen en dat het daarna nog zeker vijf jaar zou duren om de miljoenen joden

te evacueren. Daardoor bekoelde Hitlers enthousiasme aanzienlijk. Het duurde hem allemaal te lang.

Hoewel de Duitse dictator in een eerder stadium zijn goedkeuring aan het plan had gegeven, bleek hij tijdens zijn ontmoeting met Raeder al veel minder optimistisch over deze oplossing. De enorme logistieke problemen van een dergelijke operatie schrokken hem af. Toen de admiraal dan ook voorstelde om Madagaskar te ruilen voor het Portugese deel van Angola, zei Hitler dat hij die suggestie in overweging zou nemen.

Dat de Duitse dictator het voorstel van Raeder niet direct afwees, wilde niet zeggen dat hij er nog iets in zag. Het standpunt van de *Führer* drong in ieder geval door tot de hoogste regionen van het *Reichssicherheitshauptamt*, want op 24 juni 1940 stuurde Reinhard Heydrich een memorandum aan von Ribbentrop waarin hij een andere oplossing voorstelde.

‘Het joodse vraagstuk,’ schreef Heydrich, ‘kan niet langer door emigratie worden opgelost. Een territoriale *Endlösung* wordt daarom noodzakelijk.’
(6)

3.

Toen in Frankrijk de wapens zwegen, kwamen ook de vluchtelingenstromen tot stilstand. Niet langer trokken ze wanhopig verder naar het zuiden; de immense colonnes hielden halt en begonnen daarna eerst aarzelend, maar al gauw in groten getale terug te keren naar het noorden. Overal langs de wegen zagen *réfugés* de restanten van hun vlucht: in de steek gelaten auto's, tot de laatste druppel benzine leeggereden, uitgebrande en vernietigde legervoertuigen, karren, achtergelaten bagage en de rommelige overblijfselen van provisorische onderkomens en kampementen.

Maar het meest dramatische aspect was misschien wel dat de vluchtelingen hun land nauwelijks meer herkenden. De plaatsen en het platteland hadden een ander uiterlijk gekregen. Veel steden en dorpen waren zwaar beschadigd door granaatvuur en allesverwoestende branden. Brandweer en politie waren verdwenen en huizen en winkels door voorbijtrekkende troepen en vluchtelingen geplunderd. Sommige dorpen oogden volkomen verlaten omdat zelfs de meest elementaire bestanddelen van het moderne leven waren weggevaagd. Gas, elektriciteit en water functioneerden niet meer, ziekenhuizen waren gesloten en levensmiddelen waren niet meer te krijgen.

Een andere dramatische verandering was dat het overal wemelde van de Duitse soldaten. Tot in de kleinste gehuchten en dorpjes beheerste het

feldgrau van de *Wehrmacht* het straatbeeld. Maar veel dreiging ging er niet van hen uit en dat was na alle gruwelverhalen over het vermeende barbaarse optreden van de Duitse troepen voor de meeste vluchtelingen een verbijsterende ervaring. Plotseling beseften ze dat ze eigenlijk voor niets op de loop waren gegaan, behalve hun eigen angst die elke aanleiding leek te missen.

De gedisciplineerde Duitsers waren vriendelijk en behulpzaam en zo ontspannen dat het leek alsof ze in hun eigen land gelegerd waren. Ze gedroegen zich over het algemeen correct en namen zelden iets zonder dat te vragen of ervoor te betalen. En hoewel de meeste Fransen bepaald geen vriendschappelijke gevoelens voor de bezetters koesterden, gaf het gedrag van de Duitse troepen ook geen aanleiding om zich vijandig op te stellen. Franse burgers maakten een praatje als dat nodig was, wezen de weg of wisselden sigaretten uit.

Dat Frankrijk niet langer een vrij en onafhankelijk land was, bleek niet alleen uit de overweldigende aanwezigheid van Duitse troepen, maar ook uit de alomtegenwoordige proclamaties die door de militaire instanties in de vorm van aanplakbiljetten werden uitgevaardigd. Paragraaf één van de wapenstilstandsovereenkomst bepaalde dat de Franse burgerlijke autoriteiten zich moesten voegen naar alles wat de Duitsers verordonneerden. En waren er geen ambtenaren meer aanwezig dan wezen de Duitsers simpelweg een aantal burgers aan die de opdracht kregen om op de uitvoering van de verordeningen toe te zien. Daarnaast werd de Franse politie ingezet om op te treden tegen sabotage, diefstal en plundering, waardoor ernstige ongeregheden werden voorkomen. Zelfs in Orléans, waar nauwelijks nog enig burgerlijk gezag gold, keerde direct nadat de Duitsers de stad bezet hadden, de rust terug.

De Duitse verordeningen waren niet alleen buitengewoon gedetailleerd, maar ook in zo dreigende bewoordingen gesteld, dat in eerste instantie vrijwel niemand zich daaraan probeerde te onttrekken. Op alles stonden choquerend zware sancties, vooral voor de Fransen die gewend waren aan een grote mate van *laissez faire*. Vuurwapens en munitie moesten worden ingeleverd. Wie dat niet deed riskeerde de doodstraf. Ook op anti-Duitse propaganda en het toebrengen van lichamelijk letsel aan de *Wehrmacht* stonden zware straffen. Sabotage in welke vorm dan ook werd door de Duitse autoriteiten gezien als een ernstig misdrijf. Er werd een avondklok ingesteld en voor het laten verschijnen van een dagblad was een speciale vergunning nodig.

Om het geldverkeer weer in goede banen te leiden, werden naast de Franse frank, *Reichskreditkassenscheine* ingevoerd. Een *Devisenschutzkommando* blokkeerde alle buitenlandse rekeningen en bepaalde dat onder het toezicht van een Duitse beambte de persoonlijke safes geopend dienden te worden. Daarin weggemoffeld geld werd op de rekening van de eigenaar gestort met de vermaning dat het de plicht van elke goede Fransman was om geld niet ongebruikt in een brandkast te laten liggen.

Al deze maatregelen gingen gepaard met een waarschijnlijk goed bedoelde, maar nogal onhandige vorm van propaganda. Op pamfletten werd steeds gehamerd op de positieve intenties van de Duitsers en het welzijn van het Franse volk. Een speciale *Propagandastaffel* liet over de radio toespraken horen en geënceneerde ontmoetingen met Duitse militairen of ambtenaren, waaruit kon worden opgemaakt dat de bezetters slechts het beste met de Fransen voor hadden.

In Parijs was de invloed van de Duitsers op het burgerleven het grootst. Omdat het onbeschadigd de oorlog had doorstaan, was de administratieve structuur grotendeels intact gebleven. Al een paar dagen na de intocht van de Duitsers kwam in de wereldstad het normale leven weer op gang. Na 11 juni 1940 waren er in Parijs geen kranten meer verschenen, maar een dag na de Duitse bezetting lag *Le Matin*, waarvan de eigenaar pro-Duits was, al in de kiosken. Moeizamer ging het bij de grootste avondkrant, *Le Paris Soir*. Omdat het voltallige personeel gevlucht was, legde de *Propagandastaffel* beslag op alle drukinstallaties en werd een van de weinige medewerkers die was achtergebleven, een liftbediende, tot manager benoemd. Enkele dagen later rolde een eerste, slechts enkele pagina's omvattende editie van de pers. (7)

Voor de vluchtelingen die terugkeerden in de hoofdstad, was de eerste aanblik, juist vanwege het feit dat alles nog overeind stond, een schok.

'In Parijs,' schreef Irène Némirovsky in haar roman over de junidagen in 1940, 'troffen de Michauds een halflege stad aan. Ze liepen naar hun huis. Ze waren twee weken weggeweest, maar zoals wanneer je terugkomt van een lange reis verwachtten ze dat alles anders was dan voorheen. Ze liepen door de ongeschonden straten en konden hun ogen niet geloven. Alles stond gewoon op zijn plaats, de huizen met de gesloten luiken baadden net als op de dag van hun vertrek in een onweerszonnetje. De bladeren van de platanen waren in de plotselinge hittegolf verdord, niemand veegde ze bij elkaar en de vluchtelingen liepen er met slepende voeten doorheen. Alle kruideniers-

winkels leken gesloten te zijn. Af en toe verbaasde het hen hoe verlaten alles eruitzag. Het leek of de pest in de stad had huisgehouden en juist als ze dan bedroefd wilden uitroepen: “Is iedereen dan dood of weg?” stonden ze tegenover een aardig gekleed en opgemaakt dametje.

Tussen een dichte slagerij en een gesloten bakkerswinkel zagen ze een geopende kapperszaak waar een klant haar haar liet permanenten. Het was de kapper van mevrouw Michaud. Ze riep zijn naam. Hijzelf, zijn hulpje, zijn vrouw en de klant renden naar de deuropening en riepen: “Bent u komen lopen?”

Mevrouw Michaud toonde haar gescheurde rok en haar gezicht dat onder het stof en zweet zat.

“Als ik u was,” zei de kapper, een klein tonrond mannetje, “zou ik eerst mijn haar laten wassen, daar ga je helderder van denken en daarna kunnen we meneer Michaud ook wat opfrissen terwijl mijn vrouw u een hoofdmassage geeft.”

Mevrouw Michauds hoofd werd net met lavendelolie ingewreven, toen de zoon van de kapper binnenkwam stormen met de boodschap dat de wapenstilstand was getekend. Mevrouw Michaud was zo moe en terneergeslagen dat ze nauwelijks begreep wat dat betekende.

Ze bleven meer dan een uur in de kapperszaak en gingen vandaar meteen naar huis. Men zei dat het Franse leger relatief weinig verliezen geleden had, maar dat het aantal gevangenen rond de twee miljoen lag. Ze naderden hun huis en ondanks het feit dat de kappersvrouw hen verzekerd had dat alles in orde was, konden ze niet geloven dat het huis er nog zou staan en niet in de as lag, zoals de brandende flatgebouwen in Orléans, waar ze een week eerder nog hadden gelopen. Daar was de deur al en de loge van de conciërge, de lege brievenbus, de sleutel die op ze lag te wachten.

Haar man liep rustig naar boven, maar mevrouw Michaud rende met de benen en de adem van een jong meisje. Mijn God, en dan te bedenken dat ze soms zo op die donkere trap had gefoeterd en op dat appartement zonder kasten en zonder badkamer en op de verwarming die het geregeld midden in de winter begaf! Ze was terug in haar kleine, besloten, knusse wereldje, waar ze al vijftien jaar woonde en waar zulke goede, warme herinneringen lagen.

Ze boog zich voorover en drukte haar lippen op de houten deur. Toen pakte ze de sleutel en ging naar binnen.’ (8)

4.

In de laatste week van juni ontving *Reichsleiter* Max Amann een uitnodiging om naar de *Wolfsschlucht* in Brûly-de-Pesche te komen. Amann was tussen 1914 en 1918 Hitlers superieur geweest bij het *Regiment List*. Na de machtsovername in 1933 werd Amann directeur van het *Eher Verlag*, waar ook *Mein Kampf* werd uitgegeven.

Amann was niet de enige die een uitnodiging had gekregen. Ook Ernst Schmied, een kameraad van Hitler uit de Grote Oorlog, had een invitatie ontvangen. De Duitse dictator wilde samen met hen de slagvelden bezoeken waar ze tussen 1914 en 1918 actief waren geweest.

Op woensdag 26 juni 1940 verliet Hitler in een terreinwagen van Krupp om negen uur 's morgens met een omvangrijk escorte het hoofdkwartier in Brûly-de-Pesche voor een bezoek aan Vlaanderen. Het gezelschap vloog eerst naar Lille en ging daarna per auto verder voor een bezoek aan de plaatsen waar Hitler gelegerd was geweest. De colonne raasde door de Franse steden en dorpen, langs ruïnes, vers aangelegde begraafplaatsen en door granaten omgeploegde velden. Een paar weken eerder was hier nog hevig gevochten en overal waren de sporen daarvan duidelijk te zien. Uitgebrande legervoertuigen lagen als stille getuigen in de berm van de weg. Naast een op zijn kant liggende Panhard pantserwagen gaf een eenvoudig houten kruis aan waar de gesneuvelde bemanning begraven lag. Naar huis terugkerende vluchtelingen en uitgeputte krijgsgevangenen stapten haastig opzij toen de colonne met loeiende sirenes voorbijraasde.

Hitler had op een stafkaart de plaatsen aangegeven waar hij ingekwartierd was geweest.

De eerste halteplaats was Fromelles. Daar had hij in 1916 een tijd in een slagerij onderdak gevonden. De lange stoet wagens met hoge Duitse officieren die in het straatje parkeerde, zorgde voor veel commotie. Maar de boomlange SS'ers die in een begeleidende wagen meereden, straalden zo veel dreiging uit, dat de meeste Franse bewoners zich niet in de buurt waagden.

De Duitse dictator was zichtbaar ingenomen met het feit dat hij de plek waar hij lang geleden onderdak had gevonden, terugzag. Trots wees hij zijn entourage op een gedenkplaat die de slager blijkbaar op eigen initiatief in de etalage had opgesteld met de tekst dat de *Führer* daar als gewoon soldaat in 1916 ingekwartierd was geweest.

SS-Untersturmführer Heinz Linge, die als Hitlers lijfknecht aan de tocht deelnam, herinnerde zich: "Hij ging met Amann en Schmied naar de kamer

waarin hij als regimentsordonnans had geslapen. Het viel me op dat Hitler in gesprekken met de buitenlanders geen tolken nodig had en dat hij zich anders gedroeg. De omgeving was nauwelijks veranderd en hij herinnerde zich elk huis en elke schuur. Hier en daar herkende hij zelfs bomen en stukken spoorlijn. Destijds had hij ze getekend en geschilderd.”

De volgende halteplaats was Fournes-en-Weppes. Het plaatsje had vijftientig jaar eerder een *Feldlazarett* geherbergd en de Duitse dictator nam ook daar een kijkje. De gewondenpost was destijds gevestigd in een belastingkantoor midden in het dorp. Hier werd in 1916 een van de weinige foto's gemaakt waarop Hitler als gewoon soldaat te zien is. Hij stond daarop helemaal rechts, zittend op een houten kruk met zes kameraden. De foto was gemaakt in de zomer in een tuin achter het gebouw voor een stenen muur. Het gras stond hoog en de zon scheen.

Marthe Lescot, die in de zomer van 1940 als secretaresse op het kantoor werkte, herinnerde zich het bezoek van de Duitse dictator nog goed.

“Wat me het meest is bijgebleven,” zei ze later, “was dat Hitler en zijn gevolg ons Fransen volkomen negeerden. Ze wisten blijkbaar precies waar ze moesten zijn, want zonder iets te vragen liepen ze naar de achtertuin.”

Hoffmann, die tijdens de rit de ene foto na de andere schoot, omdat hij van plan was een boek samen te stellen met de titel *Mit Hitler im Westen*, vereeuwigde de *Führer* voor dezelfde muur als in 1916 met Schmied en Amann rechts van hem. Alleen zaten ze nu niet op naar buiten gesleepte krukken en stoelen, maar stonden ze. De omstandigheden waren echter vrijwel hetzelfde. Een stralende zomerzon zorgde voor lachende gezichten.

Na het bliksembezoek aan het voormalige *Feldlazarett* stapte het gezelschap weer in de wagens en raasde het in noordelijke richting naar de volgende plek. Een kwartier later bereikten ze Fromelles. Hier had tijdens de Grote Oorlog de frontlijn gelopen. Hitler herkende het plaatsje, dat toen volledig met de grond gelijk gemaakt was, nauwelijks terug.

Aan de westkant van het dorp gaf Hitler een stopteken, waarna de hele colonne halthield. Adeline Frémaut, die in haar tuin aan het spitten was, zag het gezelschap uitstappen en in de richting van een veld vol onkruid lopen.

“Ondanks alles successen,” herinnerde Linge zich, “was Hitler in deze dagen ongewoon sentimenteel, melancholisch en mild. Er werd niet meer gesproken over de smerige Fransen, waarover hij het altijd had. Hitler liep snel over het veld en bleef bij een bunkercomplex met een half ingestorte loopgraaf staan. Met een soort vreugde om het weerzien wees hij op kuilen

vol rommel en verroest prikkeldraad. Vol trots vertelde hij dat hij in dit gebied ordonnans was geweest. Hij leefde helemaal op. Sinds lang had men hem niet meer zo gezien.”

Hitler liep om de bunker heen en wees op een voltreffer van de Australische troepen waartegen ze gevochten hadden. De granaat had een flinke hap uit het beton geslagen.

Terug uit het veld schoot Hoffmann een foto waarop Linge wat modder van Hitlers schoenen veegde. Daarna reed het gezelschap naar het Britse kerkhof op de heuvel bij Aubers.

“Vanuit deze plek,” zei Hitler toen ze door Wavrin reden tegen Amann, “ging ik met Fritz Wiedemann en de regimentscommandant op fazantenjacht.”

Na Aubers stak het gezelschap het kanaal over bij La Bassée en reed het in noordelijke richting via Cassel naar Duinkerken. Onderweg begon het plotseling te regenen. Bij Capelle-la-Grande stopte het konvooi om de vouwdaken op de open wagens te zetten. Na Bergues sloeg de stoet af in oostelijke richting. Korte tijd later passeerden ze bij Roesbrugge de Belgische grens. Via Poperinghe en Messines keerde het konvooi in de tweede helft van de middag terug in Lille. Op de door Hoffmann onderweg geschoten foto's is te zien dat de vouwdaken weer ingeklapt waren en de zon scheen. Blijkbaar had de zomerse bui niet lang geduurd. Bij Lille stond het vliegtuig al klaar om het gezelschap naar het vliegveld Gros-Caillou in de buurt van de *Wolfsschlucht* te brengen. Om vijf uur 's middags arriveerde Hitler met zijn escorte in het militaire hoofdkwartier. (9)

Het eerste bericht dat hij daar onder ogen kreeg was dat Stalin aan Roemenië een ultimatum had gesteld. Binnen vierentwintig uur moesten Bessarabië en Boekovina aan de Sovjets worden overgedragen.

De nostalgische sfeer van die dag was op slag verdwenen en maakte plaats voor de harde politieke realiteit. Na de Finnen en de Baltische staten leek nu Roemenië slachtoffer te worden van de Sovjetambities.

5. (kaart 2)

Hitler was al drie dagen eerder geïnformeerd over het feit dat de Sovjet-Unie zich van delen van Roemenië probeerde meester te maken. Op zondag 23 juni 1940 had Molotow in Moskou de Duitse gezant von der Schulenburg ontboden. De Sovjetminister liet weten dat de oplossing van het Bessarabië-

sche vraagstuk geen langer uitstel duldde. Als Roemenië zich bleef verzetten tegen een vreedzame regeling dan zou geweld worden gebruikt.

“Wij verwachten van Duitsland,” zei Molotow, “dat ze de Sovjet-Unie bij haar actie niet zal hinderen, maar steunen. Bovendien strekken de eisen zich ook uit tot de Boekovina.”

Von der Schulenburg gaf deze boodschap door aan Berlijn, waar het met enige nervositeit werd ontvangen. Het Duitse leger leunde zwaar op de Roemeense olie en ook had Duitsland de levensmiddelen en het veevoeder uit het Balkanland hard nodig. Als het Rode Leger Roemenië bezette, zou dat de Sovjets de mogelijkheid geven deze belangrijke aanvoerlijn af te snijden.

‘De situatie in het oosten wordt dreigend,’ schreef generaal Alfred Jodl die avond in zijn dagboek, ‘door Russische troepenconcentraties tegen Bessarabië.’

Bijna een jaar eerder, toen von Ribbentrop in Moskou over een pact tussen Duitsland en de Sovjet-Unie onderhandelde, had Hitler zich genoodzaakt gezien toe te geven dat Bessarabië tot de Russische invloedssfeer behoorde. Maar Boekovina hoorde daar niet bij. De Sovjets probeerden tot woede van de nazitop op schandalige wijze profijt te trekken van het feit dat de *Wehrmacht* in het westen gebonden was. (10)

Op de dag dat Hitler Vlaanderen bezocht, bood de Sovjetgezant in Boekarest de Roemeense regering een ultimatum aan, waarin de teruggave van Bessarabië en het noordelijk deel van de Boekovina werd geëist. De Roemenen waren verbijsterd. Bessarabië was een rijk graangebied en daarom van groot economisch belang en Boekovina was geliefd vanwege de schitterende beukenbossen. Roemenië had deze gebieden in 1919 verworven als beloning voor het feit dat het in de Grote Oorlog de zijde van de geallieerden gekozen had. Behalve Bessarabië en Boekovina had Roemenië ook grote delen van Hongarije en Bulgarije, die aan de Duitse en dus de verliezende kant hadden gestaan, gekregen.

De drie beroofde landen waren voortdurend aanspraak op deze gebieden blijven maken en de enige reden dat Roemenië zich daartegen teweer had kunnen stellen was het feit dat de geallieerden bij herhaling bereid waren geweest het land de nodige garanties te geven. Voor het laatst was dat gebeurd op 13 april 1938, toen Duitsland steeds meer aspiraties in de richting van de Balkan ontplooidde. Drie maanden daarvoor had de Roemeense koning Carol II zichzelf tot dictator uitgeroepen en alle politieke oppositie, waaronder die van de IJzeren Garde, monddood gemaakt. (11)

Het hart van Roemenië klopte in de hoofdstad Boekarest en het hart van Boekarest werd gevormd door het Piața Athenéeului, een betoverend plein in het centrum dat uitkwam op de Calea Victoriei, de roemruchte verkeersader die dwars door de stad liep. Het plein werd gedomineerd door het Athenée Palace Hotel en het koninklijk paleis. Het gebied daar omheen, niet groter dan een vierkante kilometer, was niet alleen een perfecte afspiegeling van het artistieke, intellectuele, politieke en morele klimaat in het land, maar misschien ook wel vanwege het grote aantal diplomaten en geheim agenten, van de gebeurtenissen elders in Europa.

‘Ik kwam aan bij het Athenée Palace,’ schreef gravin Waldeck, ‘op de dag dat Parijs viel, in de zomer van 1940. Op het plein ervoor was het nog stil en heet, en de enige aangename plek was de korte schaduw van de luifel boven de ingang van het hotel. Ervoor lag een klein gazon, omzoomd door reusachtige rode gladiolen, maar dit stukje groen werd omringd door een onmetelijke massa asfalt, met als enige begroeiing een schitterend bronzen paard met een bronzen ruiter op een hoge roodgranieten sokkel. Die ruiter was Carol I, de stichter van het huidige Roemeense vorstenhuis. Zoals ruiter en paard daar stonden, leken ze elk moment over het hek en paleis van de huidige Carol heen te springen.’ (12)

De 41-jarige gravin Waldeck was een dochter van een welgestelde Duits-joodse bankier en als Rosa Goldschmidt geboren in Mannheim. Nadat ze in Berlijn was afgestudeerd, volgde ze een opleiding bij een Duitse bank. In 1925 ontmoette ze Franz Ullstein, de derde van de vijf broers die leidinggaven aan het uitgeversconcern. Die nam haar als journaliste in dienst en stuurde haar eerst naar Genève om berichten te schrijven over de Verenigde Naties en daarna naar de Sovjet-Unie. In 1931 belandde ze in de Verenigde Staten. Toen Hitler in Duitsland aan de macht kwam, besloot ze in Amerika te blijven. In 1937 begon ze onder het pseudoniem R.G. gravin Waldeck te publiceren. In juni 1940 arriveerde ze als correspondent voor *Newsweek* in Boekarest, vlak voor de Sovjets met hun ultimatum kwamen en koning Carol II besloot om de Kroonraad bij elkaar te roepen.

‘Als de vriendschap van de Russen de Roemenen al meer leed heeft gebracht dan de vijandschap van alle andere volken samen,’ schreef gravin Waldeck op donderdag 27 juni 1940, ‘dan voorspelde de haat van de Russen nog veel erger.’

Het was een buitengewoon scherpe waarneming van de journaliste, want de Roemenen waren als de dood voor de Sovjets. Strak en gespannen keken

ze die middag voor zich uit, op het brandend hete plein voor het koninklijk paleis waar ze zich verzameld hadden om te horen wat het resultaat zou zijn van de consultatie van de Kroonraad. Wat zouden de leden de koning adviseren?

Een confrontatie met het Rode Leger leek een kansloze missie. Het Roemeense leger was zwak en uitgehold door jarenlange corruptie. Op elk brood bijvoorbeeld, hoe klein ook, stond een belastingstempel ten bate van de luchtmacht. Maar iedereen wist dat er nauwelijks een luchtmacht bestond en dat het geld dat met de verkoop van brood werd binnengehaald, rechtstreeks in de zakken van de koning verdween. Bovendien zou oorlog met de Sovjets waarschijnlijk ook de Hongaren en Bulgaren in de verleiding brengen zich op Roemenië te storten. Tussen hen en de vijandig gezinde buurlanden stond slechts een Britse garantie, die niet meer waard leek dan het papier waarop het geschreven stond, vooral na de nederlaag die de Britten bij Duinkerken geleden hadden.

Zwijgend sloegen de mensen op het plein de auto's gade die met de leden van de Kroonraad naar het koninklijk paleis reden. Lakeien in witte muiltjes en witte kousen hielden de deuren voor hen open en leidden ze naar een lift die hen naar de eerste verdieping bracht. Daar brandden in de reusachtige Byzantijns ingerichte vergaderzaal de grote Victoriaanse kroonluchters, die alleen bij bijzondere gelegenheden werden aangestoken.

De Kroonraad was een wonderlijk gezelschap bestaande uit bejaarde staatslieden, hoofden van de orthodoxe kerk en een bonte verzameling hoogwaardigheidsbekleders die ooit een vooraanstaande rol in het Roemeense openbare leven hadden gespeeld. Er zat een historicus bij, dr. Nicolae Iorga en professor Cuza, Carols vijfentachtig jaar oude leraar economie. Ook waren vertegenwoordigers van de invloedrijke familie Bratianu en Iuliu Maniu, de leider van de eens zo machtige Boerenpartij, aanwezig. Naast de koning zat het hoofd van de orthodoxe kerk in een goudkleurig gewaad. Verder gaven de minister van oorlog, het hoofd van de generale staf, de minister van buitenlandse zaken en de waarnemend premier *acte de présence*.

Sommige aanwezigen waren corrupt, anderen waren echte patriotten, wat vaak hand-in-hand ging met een virulent antisemitisme. Hun enige gemeenschappelijke kenmerk was dat ze bijna allemaal een hekel aan elkaar hadden en aan de koning. De hoge verwachtingen van Carol II toen hij aan de macht kwam, bleken na jaren van blunders en wanbestuur verdwenen. Iedereen

beseftte dat ze op deze hete junidag de rekening gepresenteerd kregen voor de rampzalige beslissingen die de koning de afgelopen jaren genomen had.

De laatste hoop voor al deze mensen was Hitler. De Duitse dictator was ongetwijfeld de enige figuur die Stalin ervan kon weerhouden om Roemenië binnen te vallen en die in staat was de territoriale eisen van de Hongaren en Bulgaren te matigen. Carol had op de valreep geprobeerd Hitler gunstig te stemmen door op zaterdag 22 juni 1940 te verordonneren dat er een fascistische partij mocht worden opgericht. Iedereen die een functie in de regering wilde vervullen of aan het economisch verkeer wilde deelnemen, werd verplicht om lid van deze partij te worden. Joden mochten geen lid worden, wat betekende dat de rol van deze bevolkingsgroep in het openbare leven van Roemenië in één dag met een schok tot stilstand was gekomen.

De Roemeense koning hoopte met deze ingrijpende maatregel de Duitsers aan zijn kant te krijgen in een vertwijfelde poging om de immense druk van de buurlanden te kunnen weerstaan. Net als al die mensen buiten op het in de zon brandende plein dacht de koning dat een fascistisch Roemenië zou kunnen rekenen op Duitse steun bij het behouden van haar territoriale integriteit. Ook hoopte hij dat een fascistische partij vanzelf tot verzoening met de IJzeren Garde zou leiden en daarmee de binnenlandse eenheid zou versterken. (13)

‘Maar,’ schreef gravin Waldeck, ‘iedereen die de *Völkischer Beobachter* las, kon weten dat de Duitsers niets moesten hebben van volkeren die opeens fascistisch werden. Dr. Fabricius en dr. Neubacher, twee hoge Duitse diplomaten in Boekarest, adviseerden Carol om zich niet met een fascistische partij in te laten. De *Führer* was niet geïnteresseerd in een totalitair Roemenië, maar alleen in rust in het gebied waar hij zijn grondstoffen vandaan haalde. Iedere krachtige regering die goed functioneerde was veruit te verkiezen boven een fascistisch systeem dat geen basis had. Ze legden op tactvolle wijze uit dat naar Hitlers mening de ontwikkeling in de richting van het totalitarisme weliswaar onomkeerbaar was, maar wel organisch moest verlopen en door het volk zelf gedragen moest worden.’ (14)

Tegen de avond, terwijl de zon langzaam iets van zijn gloeiende warmte begon te verliezen, was de spanning in Boekarest bijna onhoudbaar geworden. Uit het paleis kwam geen enkel bericht, maar er gingen geruchten dat men op een persoonlijk bericht van de *Führer* wachtte, dat naar men hoopte voor middernacht, het moment waarop het Sovjetultimatum zou verstrijken, in de Roemeense hoofdstad zou arriveren. De lobby van het Athenée Palace,

waar het normaal gesproken krioelde van de journalisten en diplomaten, lag er verlaten bij. Zelfs twee oude gepensioneerde excellenties, die daar de hele dag resideerden, waren naar buiten gegaan om de menigte te observeren die in de kleine ruimte tussen het bronzen standbeeld van Carol I en het paleis stond samengeperst.

Dat er iets te gebeuren stond kon alleen worden afgeleid uit het feit dat er steeds meer activiteit rond het paleis begon te heersen. Belangrijk ogende limousines reden over de oprijlaan naar binnen, terwijl andere auto's wegrededen. De mensen op het plein waren ongeduldig en nerveus. Een paar keer werd: "Leve koning Carol!" geroepen, maar dan werd het weer stil. De politie probeerde de menigte er met zachte dwang toe te bewegen naar huis te gaan, maar zo gauw ze hun hielen lichtten drongen de mensen weer naar voren. Bij gebrek aan informatie kwam er een oncontroleerbare geruchtenmachine op gang, die de gespannen zenuwen alleen maar zwaarder op de proef stelden. Aan de grens zouden Russische en Roemeense troepen in gevechten verwickeld zijn geraakt en er werd zelfs gemeld dat het Rode Leger al op weg was naar de hoofdstad. De joden zouden de Russen hebben binnengehaald om hen tegen de nieuwe antisemitische wetten te beschermen. Anderen beweerden met grote stelligheid dat Duitse troepen de grens waren overgestoken om de Roemeense strijdkrachten te versterken.

Hoewel er van buiten niets te zien was, drong er ook op onverklaarbare wijze nieuws uit het paleis tot de menigte door. Iemand zou op Lupescu, de roodharige joodse maîtresse van Carol hebben geschoten. Anderen beweerden gehoord te hebben dat er ruzie in de Kroonraad was uitgebroken en dat de koning daarbij iemand een klap in zijn gezicht had gegeven.

'De maan verscheen boven het paleis,' schreef gravin Waldeck, die vanuit het Athenée Palace de gebeurtenissen op het plein volgde, 'en terwijl de hitte wat afnam werd de menigte steeds ongeduriger. Enkele stoer uitziende figuren, onder wie een paar priesters en officieren, begonnen op een kwade, opruiende toon het volkslied te zingen en boos om Carol te roepen. Toen ik over het plein naar restaurant Cina liep om daar te gaan souperen, kwam ik *Frau* von Coler tegen, die er onberispelijk uitzag in een op maat gemaakt grijs linnen mantelpakje waar de kantjes van een witte mousseline blouse bovenuit staken. Op haar blonde haar droeg ze een witte *canotier* die precies onder de goede hoek op haar hoofd stond. "Arme mensen," zei ze, terwijl ze naar de menigte op het plein keek, "ze zijn totaal onvoorbereid op wat ze te wachten staat. Het zal een verschrikkelijke schok voor hen zijn. Hoe meer